

Streszczenie pracy doktorskiej pt. „Urbanizacja na obrzeżach łacińskiej Europy. Studium komparatystyczne rozwoju miast i krajobrazu miejskiego w Prusach, Inflantach i Irlandii w XII-XIV wieku.”

Problematyką badawczą pracy jest dokonanie porównania początków i wczesnego funkcjonowania miast lokacyjnych oraz rozwoju sieci miejskich w średniowiecznej Irlandii, Prusach i Inflantach. Poprzez średniowieczną Irlandię należy tu rozumieć tereny, na których doszło do kolonizacji anglonormańskiej, skutkującej powstaniem anglonormańskich miast. Poprzez Prusy należy rozumieć całe Prusy krzyżackie, tj. ziemię chełmińską, Prusy właściwe, Pomorze Gdańskie oraz władztwa biskupie. Inflanty oznaczają średniowieczny obszar dzisiejszej Estonii i Łotwy, poddany władzy zakonów rycerskich, arcybiskupa ryskiego, biskupów Kurlandii, Dorpatu i Ozylii oraz wcześniej również króla Danii. Ramy czasowe pracy rozciągają się od II połowy XII wieku – początek działalności Anglonormanów w Irlandii (1170) – i I połowy XIII wieku (założenie Rygi i początek działalności Krzyżaków w ziemi chełmińskiej) do końca XIV wieku. W regionach tych doszło w podobnym czasie i w ramach podobnych warunków (podboju) do powstania i rozwoju miast lokacyjnych, których fundacja była ściśle związana z kolonizacją nowo zdobytych obszarów. Ze względu na brak powiązania politycznego i geograficznego między procesami podboju i kolonizacji zachodzącymi w Irlandii oraz w regionie nadbałtyckim, kluczowym zadaniem było wypracowanie metody dokonywania komparatystyki. Paradygmatem badawczym uczyniono zatem badanie i porównanie procesów – w odróżnieniu od badania efektów – w wyniku których ukształtowały się sieci miejskie, a także prawo i przestrzeń poszczególnych ośrodków miejskich. Problematyka rozprawy wprost nawiązuje do postulatów badawczych podnoszonych w dyskusjach środowiska historyków miast od lat 80. XX wieku, w tym twórców atlasów historycznych miast.

W zakresie rzeczowym pracy znajdują się geograficzno-kulturowe uwarunkowania rozwoju sieci miejskich, charakter i rozwój układów przestrzennych, transfer i rozwój władzy i prawa w miastach oraz ramy funkcjonowania miejskich społeczeństw. Rozdział pierwszy, z racji ujmowanej problematyki, zawiera najpełniejszą ekspozycję tła historycznego procesów zachodzących w omawianych regionach. Przede wszystkim stanowi on próbę całościowego ujęcia procesu rozwoju sieci miejskiej w Irlandii, którego do tej pory nie zrealizowano w literaturze naukowej. W ślad za ujęciem procesu irlandzkiego podąża analiza procesów urbanizacji w Prusach i Inflantach, w której badacz może się oprzeć już na istniejących syntetycznych opracowaniach, przy czym postawione w niniejszej pracy pytania badawcze wymagały bardziej rozbudowanego podejścia do materiału archeologicznego i źródłowego, niż dotychczas prezentowany w literaturze dotyczącej miast pruskich i inflanckich. Ideą pierwszego rozdziału pracy jest przeanalizowanie, w jaki sposób nowo przybyli władcy i osadnicy wykorzystywali w procesie urbanizacyjnym dostępne im terytoria. W ramach tej analizy podjęto próbę wskazania, jakie to czynniki – z kategorii politycznych, kulturowych (np. obecność wcześniejszego osadnictwa), geograficznych – odgrywały znaczącą rolę przy zakładaniu miast; rozważano, co wpłynęło najbardziej na kształt sieci miejskich w każdym

rejonie omawianych regionów; jakie były priorytety i strategie założycieli miast, a jakie ich możliwości; ostatecznie zaś porównano wyniki analiz dla Irlandii, Prus i Inflant.

Rozdział drugi został poświęcony analizie układów przestrzennych miast Irlandii, Prus i Inflant. Wykorzystano wszystkie dostępne atlasy historyczne średniowiecznych miast anglonormańskich w Irlandii i pruskich, zaś dla tych miast, dla których nie sporządzono jeszcze atlasów – głównie inflanckich – uzupełniono materiał kartograficzny z innych źródeł. W analizie układów przestrzennych i ich tendencji rozwojowych zastosowano metodę określaną jako *town-plan analysis* M.R.G. Conzena, która umożliwiła identyfikację położenie wczesnego układu miejskiego i interpretację jego położenie względem topografii terenu, a także przeanalizować relacje między poszczególnymi elementami układów. Celem analiz zawartych w tym rozdziale jest scharakteryzowanie i porównanie sposobów postępowania fundatorów miast w zakresie rozplanowywania przestrzeni, zwłaszcza ich stosunku do elementów topografii naturalnej oraz zastanych struktur w kontekście nadawania kształtu miastom oraz obranych dróg i metod ich rozwoju.

W rozdziale trzecim porównano ramy prawne i ustrojowe miast Prus, Inflant i Irlandii, relacje między władzą miejską a społeczeństwem miejskim oraz relacje władz miejskich z władcami terytorialnymi. Pochylnono się nad zróżnicowaniem źródeł prawa oraz kierunkami ich rozwoju w każdym z regionów. Rozdział ten przygotowano głównie w oparciu o liczne źródła pisane. Pośród celów tego rozdziału są wyróżnić należy porównanie miejsca miasta lokacyjnego i źródeł jego prawa w systemie prawnym i ekonomicznym odpowiadającego im regionu, oszacowanie zakresu podejmowanych działań po stronie każdego z agentów i aktorów urbanizacji, porównanie swobód i norm panujących w miastach i społecznościach miejskich każdego z analizowanych regionów i refleksja nad przyczynami rozbieżności i podobieństw między nimi.

Uzyskane wyniki zebrano w podsumowaniach trzech rozdziałów. W odniesieniu do badania sieci miejskich w rozdziale pierwszym, zaproponowano interpretację wyborów i preferencji co do rozmieszczenia miast w przestrzeni geograficznej i kulturowej w odniesieniu do priorytetów poszczególnych fundatorów miast i posiadaczy ziemskich. W wynikach rozdziału drugiego zwrócono uwagę na odmienny model korzystania z dostępnej przestrzeni, wynikający w dużej mierze z ról przewidywanych dla miasta przez władzę terytorialnego; przeanalizowano także odmienności między modelami układów przestrzennych miast i zaproponowano metodę porównawczą dla usytuowania poszczególnych elementów układów. Wskazano także na możliwość systematyki tendencji rozwojowych, jak również na możliwe interpretacje tych tendencji. W wynikach trzeciego rozdziału podkreślono rolę przywileju lokacyjnego jako narzędzia przenoszenia i modyfikacji prawa, które rozwinęło się niezależnie w Anglii i krajach niemieckich. Wskazano na analogie między regionami w zakresie rozwoju prawa miejskiego i funkcjonowania życia społecznego. Zwrócono przy tym uwagę na odmienne w regionie nadbałtyckim i Irlandii wizje relacji między władzą terytorialną a społecznościami miejskimi, które wynikały z odmiennego sposobu rozumienia i definiowania roli miasta lokacyjnego, wynikający z kolei z odmiennych dążeń władz terytorialnych w skali całych terytoriów im poddanych.

Pozyskanie materiałów i ich opracowanie w ramach rozprawy doktorskiej było możliwe m.in. dzięki wsparciu finansowemu ze strony Narodowego Centrum Nauki (grant Preludium nr 2016/23/N/HS3/00660).

Anna Walejska

Anna Maleszka, MA
Faculty of History
Nicolaus Copernicus University, Torun

Summary of the PhD dissertation “Urbanization on the edges of Latin Europe. A comparative study of development of towns and urban landscape in Prussia, Livonia and Ireland in the 12th-14th centuries.”

The research problem of this dissertation is to compare the beginnings and early functioning of chartered towns and the development of urban networks in medieval Ireland, Prussia and Livonia. Medieval Ireland is understood to be the area of the Anglo-Norman colonisation which resulted in the establishment of Anglo-Norman towns. Prussia refers to the whole Teutonic Order's state, *i.e.* Kulmerland, “Prussia proper”, Danzig Pomerania and episcopal dominions. Livonia stands for the medieval area of today's Estonia and Latvia, subject to the authority of the military orders, the Archbishop of Riga, the Bishops of Courland, Dorpat and Osilia and earlier also the King of Denmark. The timeframe of this work stretches from the second half of the 12th century (*i.e.* the beginning of the Anglo-Norman activities in Ireland, 1170) and the first half of the 13th century (the foundation of Riga and the beginning of Teutonic Order's activities in Kulmerland) to the end of the 14th century. It is in these regions, at a similar time and under similar conditions (conquest), that the establishment and development of towns took place, the foundation of which was closely linked to the colonisation of the newly conquered areas. Due to the lack of political and geographical connection between the processes of conquest and colonisation in Ireland and the Baltic region, the key task was to develop a method of comparative study. Therefore, the research paradigm is the study and comparison of the individual processes – as opposed to the study of the effects – which resulted in the formation of urban networks, as well as the law and the space of individual urban centres. The subject matter of the dissertation directly relates to research postulates raised in discussions among urban historians since the 1980s, including the authors of historical atlases of towns.

The factual scope of the work includes the geographical and cultural determinants of the development of urban networks, the nature and development of spatial arrangements, the transfer and development of power and law in towns, as well as the operational framework of urban societies. Chapter one, on account of the topic covered, contains the fullest exposition of the historical background to the processes taking place in the regions under discussion. Above all, it is an attempt at a comprehensive presentation of the process of development of the urban network in Ireland, which has not yet been achieved in the scholarly literature. The analysis of the urbanisation process in Ireland is followed by an analysis of the like processes in Prussia and Livonia, in which the researcher can already rely on existing synthetic studies, while the research questions posed in this thesis require a more elaborate approach to archaeological and source material than has hitherto been presented in the literature on Prussian and Livonian towns. The concept of chapter one is to analyse how the newly arrived rulers and settlers used the territories available to them in the urbanisation process. This analysis attempts to identify which factors – political, cultural (e.g. the presence of earlier settlement), geographical – played a significant role in the founding of towns; it considers which factors most influenced the shape of urban networks in each area of the regions discussed; what were the priorities and strategies of the founders of towns and what were their capabilities; and finally it compares the results of the analyses for Ireland, Prussia and Livonia.

Chapter two is devoted to an analysis of the spatial layouts of towns in Ireland, Prussia and Livonia. All available historical atlases of medieval Anglo-Norman towns in Ireland and Prussia were used, and for those towns for which atlases have not yet been published – mainly in Livonia – cartographic material was supplemented from other sources. In the analysis of spatial layouts and their development tendencies, a method referred to as the *town-plan analysis* by M.R.G. Conzen is applied, making it possible to identify the location of the early town layout and interpret its position in relation to the topography of the area, as well as analyse the relationships between individual layout elements. The aim of the analyses in this chapter is to characterise and compare the ways in which town founders dealt with the space arrangement, including a comparison of their attitudes to the elements of the natural topography and the pre-existing structures in the context of the town foundation, and the approaches and methods chosen for their development.

Chapter three compares the legal and constitutional framework of the towns of Prussia, Livonia and Ireland, the relationship between the urban authority and urban society, and the relationship between urban authorities and territorial rulers. It delves into the diversity of sources of law and their developmental trends in each region. This chapter was prepared mainly on the basis of numerous written primary sources. The goals of this chapter include a comparison of the place of the chartered town and the sources of its law in the legal and economic system of every region under study; an estimation of the scope of activities undertaken on the part of each of the agents and actors of urbanisation; a comparison of the franchises and norms prevailing in towns and urban communities of each of the analysed regions; and a reflection on the reasons for the divergences and similarities between these.

The results of these studies are brought together in the summaries of each of the three chapters. With regard to the study of urban networks in chapter one, it was interpreted that the choices and preferences for the distribution of towns in geographical and cultural space should be considered with regard to the priorities of individual town founders and landowners. The results of chapter two draw attention to different models of use of available space in the regions under study, resulting largely from the roles envisaged for the towns by their territorial rulers; this summary also analyses the dissimilarities between models of urban layout and proposes a comparative method for the arrangement of different elements of the layouts. Also, the potential systematization of developmental tendencies is indicated, as well as possible interpretations of these tendencies. The results of chapter three emphasise the role of the charter as a tool for the transfer and modification of laws, which developed independently in England and German lands. The summary points to analogies between regions in the development of urban law and the functioning of social life. Attention was drawn to the different visions of the relationship between territorial authority and urban communities observable in the Baltic region and Ireland, which resulted from a different way of understanding and defining the role of the chartered town, resulting, in turn, from the different aspirations of the territorial authorities with regard to their entire territories.

The acquisition of the research materials and their elaboration in the dissertation was made possible thanks to, among others, financial support from the National Science Centre (Preludium grant no. 2016/23/N/HS3/00660).

Anna Malczko